

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDEN TÜRKMEN-ALEVİ VARLIĞINI TESPİT ETMENİN ZORLUKLARI ve İMKÂNLARI (DİYARBEKİR VİLAYETİ ÖRNEĞİ XVI. YÜZYIL)

*The Difficulties and Possibilities of Determining the Turkmen Alevi's
Existence from the Ottoman Archive Records
(The Example of Diyarbakir Province in XVI Century)*

**Über Die Schwierigkeiten Und Möglichkeiten, Die Existenz Der Turkmenen-
Aleviten in Den Osmanischen Archiven Festzustellen
(Am Beispiel Der Provinz Diyarbakir Im XVI. Jahrhundert)**

Mehmet Salih Erpolat*

DOI: 10.12973/abked.81.005

Diyarbakır ve çevresinde Türkmen-Alevi varlığı bilinen bir husus olmakla beraber bu durumun Osmanlı arşiv belgelerine yansımaları durumu pek bilinmemektedir. Bu çalışmamızda belirtilen bilinmezliğin sebepleri açıklanacaktır.

N
O

Bu makalede kaynak olarak İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Diyarbakir Vilayeti'ne ait 64 ve 200; Ankara'da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu-Kadaastro Genel Müdürlüğüne bağlı Kuyûd-ı Kadime Arşivinde 155 numarada kayıtlı mufassal (ayrıntılı) tahrir defterleri ile yine İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 998 numara ile kayıtlı Diyarbakir Vilayeti Muhasebe Defterindeki veriler kullanılmıştır. Bunların yanında Diyarbakir Şeriye Sicilleri ve Diyarbakir 1 numaralı Ahkâm Defteri incelenerek konu ile ilgili bilgiler değerlendirilmiştir.

Adı geçen bu kaynaklarda Diyarbakır'daki Türkmen-Alevî varlığının tespit edilen izleri delilleri ile ortaya konulmuştur. Tahrir defterlerindeki tespit edilen bazı kişi adları, yer adları ve bölgedeki

* Yrd. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Diyarbakır-Türkiye.

Alevî ocaklarının merkezlerinden hareketle konu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bilim çevrelerince de pek bilinmeyen ve tespitlerimize göre de sadece Diyarbakir Vilayeti'nin tahrir defterlerinin birinde adı geçen ve Alevîlerden alındığı anlaşılan “surh-serân” (Kızılbaşlar) vergisinin mahiyeti ve kimlerden alındığı, yaygınlığı ve miktarı hakkındaki bütün bilgilere yer verilmiştir.

Bu makale ile XVI. yüzyılda Diyarbakir ve çevresinde Türkmen-Alevî varlığının mahiyeti, yaygınlığı hakkında arşiv vesikalarına yansıyan bilgiler çerçevesinde gün yüzüne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakir Vilayeti, Türkmen, Alevî, Surh-serân (Kızılbaşlar)

ABSTRACT

Although the existence of the Turkmen Alevis in Diyarbakir and its environs is a known fact, the reflection of this matter on the Ottoman archive records is not much known. In this paper, the reasons for this problem will be explained.

In this paper, detailed cadastral record books registered under numbers 64 and 200 belonging to Diyarbakir province, which are found in the Ottoman Archive of the Prime Ministry in Istanbul and under number 155 in the Archive of Kuyud-i Kadime, connected to General Directorate of Land Registry and Cadaster of Ministry of Environment and Urban Planning in Ankara along with data from account books of Diyarbakir province, registered under number 988 in the Ottoman Archive of the Prime Ministry in Istanbul were used as source material. In addition to these documents, after the analysis of court records of Diyarbakir and provisions book number 1 of Diyarbakir, information relevant to the topic was appraised.

The tracks of the Turkmen Alevis' existence in Diyarbakir established in mentioned sources, were presented along with evidences. The topic was elaborated with reference to some personal names, name of places and centers of Alevi ocaks in the region which were determined in cadastral record books. The research paper includes all information about nature, payers, prevalence and quantity of the tax known as “surh-seran” (Kızılbaşlar) which is not very known in academic circles and which was apparently taken only from Alevis and was mentioned just once in one of the cadastral record books of Diyarbakir province.

In this paper, the nature of the Turkmen Alevi's existence in Diyarbakır and its environs in XVI Century came to light within the frame of information about its prevalence, reflected to archive records.

Key Words: Diyarbakır province, Turkmen, Alevi, Surh-seran (Kızılbaşlar)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Existenz der Turkmenen-Aleviten in Diyarbakır und Umgebung ist eine bekannte Tatsache, jedoch weiß man recht wenig darüber, welche Informationen die osmanischen Archivadokumente darüber liefern. Die vorliegende Arbeit wird die Gründe dieser angesprochenen Obskürität erklären.

Als Archiv-Quelle für diese Arbeit dienen dabei die zu Provinz (Wilayet) Diyarbakır gehörenden Steuerregister mit den Nummern 64 und 200 im Osmanischen Archiv des Ministerpräsidentenamts in Istanbul sowie die ausführlich (detailliert) gehaltenen Steuerregister mit der Nummer 155, die sich im Archiv für Historische Dokumente (Kuyûd-ı Kadime Arşivi) befinden, welches der Generaldirektion für das Grundbuch- und Katasteramt des Ministeriums für Umwelt und Städte in Ankara unterstellt ist sowie die Einträge aus dem Geschäftsbuch der Provinz Diyarbakır, welches unter der Nummer 998 im Osmanischen Archiv des Ministerpräsidentenamts in Istanbul registriert ist. Neben diesen Quellen wurden auch die Kadiamtsregister aus Diyarbakır (Diyarbakır Şeriye Sicilleri) sowie das Buch für Bestimmungen (Ahkâm Defteri) mit der Nr. 1 zu Diyarbakır untersucht und themenbezogene Informationen ausgewertet.

In diesen genannten Quellen wurde alle Spuren, die sich bezüglich der Existenz der Turkmenen-Aleviten in Diyarbakır feststellen ließen, samt ihrer Beweise offen gelegt. Das Thema wurde ausgehend von manchen Personen- und Ortsnamen und Zentren der alevitischen Geistlichenhäusern in der Region, die in den Steuerregistern festgestellt wurden, ausführlich behandelt. Die Arbeit liefert auch komplette Informationen über die "Rotköpfe" (Kızılbaş) genannte Steuer und über deren Art, Ausdehnung, Höhe und Angaben darüber, von wem sie erhoben wurde, wobei auch hervorzuheben ist, dass die Wissenschaftswelt über diese Steuer recht wenig weiß und sie auch lediglich in einem der Steuerregister der Provinz Diyarbakır Erwähnung findet und nach unseren Feststellungen auch nur von den Aleviten erhoben wurde.

Dieser Artikel verdeutlicht die Existenz der Turkmenen-Aleviten im XVI.

Jahrhundert in Diyarbakır und Umgebung und liefert auf der Grundlage der Archivadokumente Erkenntnisse über ihr Wesen und Ausdehnung.

Schlüsselbegriffe: Provinz Diyarbekir, Turkmenen, Aleviten, Rotschöpfe (Surherân)

Giriş

Bu makalede amacımız Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen-Alevî varlığının tarihî izlerini Osmanlı arşiv belgeleri ışığında tespit etmek, değerlendirmek, yorumlamak geçmişle günümüz arasında oluşan farkları açıklamaya çalışmak olacaktır¹. Bunun için ileri süreceğimiz fikirlerin dayanaklarını mümkün merteye kaynak göstererek belirtilecektir.

Diyarbakır konumu, ikliminin elverişliliği, yaylak ve kışlakları, sahip olduğu verimli ovaları ve su kaynaklarından dolayı tarih boyunca hâkim unsurların dikkatini çeken, ele geçirmek için uğraş verilen coğrafya olmuştur. Bundan dolayı farklı sosyo-kültürel toplulukların izlerinin kolay bulunacağı, çabuk değişeceği bir yöre olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan bölgenin tarihinden her hangi bir kesitinin çalışılmasında araştırmacıları bekleyen imkân ve zorluklar giriftir, iç içedir. Diyarbakır yöresi Türk, Acem ve Arap kültürünün coğrafya olarak bir birine en yakın olduğu olması bakımından tarihî ve kültürel unsurların sık sık değişmesinin mümkün olduğu yerdir.

Diyarbekir yöresinin hayvancılığa uygun olmasından dolayı beslenen milyonlarca koyunun bir kısmının İstanbul'da satılmasına için izin verildiğine dair hükümlerin olduğu da bilinmektedir². XVI. yüzyılda başlanan bu hususun XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğine dair belgeler mevcuttur³.

(1) Daha önce tarafımızdan böyle bir çalışmanın girizgâhı yapılmıştı. Bkz. Mehmet Salih Erpolat, "Tahrir Defterlerinde Diyarbekir Vilayetindeki Türkmen Alevî Varlığı", Ortaçağ Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeyhi Dede Garkın, Editörler: Ahmet Taşğın, Mehmet Salih Erpolat, Sadullah Gülten, Önsöz Yayıncılık İstanbul 2014, s. 323-341.

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Bundan donra BOA şeklinde gösterilecektir.) Mühimme Defteri 3, s. 467/1308. Diyarbekir beylerbeyine 11 Şevval 967 hicri, 1560 miladi tarihinde yazılmış olan hükümde "haliya mahmiye-i İstanbul'da et hususunda ziyade müzayaka olmağın mahmiye-i mezbure zahiresiyçün Türkmen koyunlarından koyun gönderilmesin emr idüb buyurdum ki..." ibareleri yer almaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasında Diyarbakır'daki Türkmenlerin de katkısı mevcuttu.

(3) BOA, Diyarbakır Şeriye Sicili 3743, v. 14b. Diyarbekir Şer'iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi, C. 5, Diyarbakır 2015, s.59-60. Bu belge ise 1767-1768 tarihlidir

Bu değişkenlikten bölgedeki Türkmen-Alevî varlığı da tarih içerisinde payına düşeni almıştır. Bu durum farklı yönleriyle araştırmalara konu olmuştur⁴.

Diyarbakır yöresi, Anadolu'da ilk Türkleşen coğrafya olmanın yanında Türkmen-Alevî topluluklarının önemli dede ocaklarının zuhur ettiği coğrafyadır. Bu ocakların coğrafi kökenlerinin Diyarbakır, Mardin ve Urfa olduğu hakkında görüşler mevcuttur⁵.

Bu makale için coğrafi alan olarak Diyarbakır Vilayeti olmakla beraber vereceğimiz örnekler daha çok günümüz Diyarbakır ili ile sınırlı olacaktır.

Türkiye'deki tahrir defterlerine dayalı çalışmalarda daha ziyade ele alınan sancağın idari yapısı, sosyal ve ekonomik durumu (köylüler, dinî gruplar, konar-göçer topluluklar, tahsil edilen vergiler), yer adları, kişi adları, vakıflar, dinî ve sosyal kurumlar, kanunnameler gibi hususlar öne çıkarılmıştır. Belirtilen bu durumla ilgili çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış, kitap, makale ve bildiriler kaleme alınmıştır⁶.

Çalışmamızda önce tahrir defterlerinden elde ettiğimiz bilgiler verilecek, bu bilgiler değerlendirilecek, elde edilen sonuçlar okuyucunun ve kamuoyunun takdirine bırakılacaktır. Bizim burada vereceğimiz bilgiler konumuzla ilgili olarak tahrir defterlerinden elde edilen veriler olacaktır. Bunlar iskân yerleri, kişi adları ve Alevilerden alınan surh-serân vergisi gibi çarpıcı bilgilerden oluşacaktır.

Diyarbakır Vilayetinde Türkmen-Alevî Varlığının İzleri

Diyarbakır'de Türkme-Alevî varlığının yaşayan ve tarihe mal olan varlıkları olmak üzere iki unsuru mevcuttur. Bunlardan yaşayan unsurlar Diyarbakır'da Büyük Kadılı, Türkmen Hacı, Nahırkıracı, Aşağı Darılı köyleri, Şanlıurfa'da Karkın, Sırın ve Kısas köylerinde yaşayan topluluklar gösterilebilir.

(4) Ahmet Taşğın, Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2003; Bülent Akın, Diyarbakırlı Türkmen Alevî Aşıklar, Köln 2011; Hamza Aksüt, Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri, Ankara 2002.

(5) Hamza Aksüt, "Anadolu Aleviliğinin Oluşum Yerlerinden Biri Olarak Diyarbakır Yöresi", 1. Uluslararası, Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu 20-22 Mayıs 2004 Bildiriler, İzmir 2004, s. 751-761.

(6) Bu çalışmaların büyük bir bölümünü içeren bibliyografik çalışma için bkz. Adnan Gürbüz, XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme, İstanbul 2001.

(7) Ahmet Taşğın, "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrsat ve Kuşanma Töreni", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli (Ankara 2006) S. 39, s. 52-53.

(8) Alemdar Yalçın- Hacı Yılmaz, "Karkın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli S. 21, s. 13-88.

Bunların yanında bölgedeki türbe, yatır, ziyaretgâh ve zaviyelerin de en az bir kısmının eski Türkmen-Alevî topluluklarına ait olduğuna dair kuşku duymamaktayız. Mesela Ergani’de XVI. yüzyıldan beri varlığını bildiğimiz Dediği Baba Zaviyesi, Hz. Muhammed’in amcasının oğlu, Hz. Ali’nin kardeşi İmam Akil⁹ (‘Ukayl’)’in türbesinin Diyarbakır’da olması, yörede İncehıdır, Karabab (Karababa) gibi ziyaretlerin olması görüşümüzü kuvvetlendiren deliller olarak düşünülebilir.

Çalışmamızın asıl dayanağını oluşturan arşiv kayıtlarıdır. Bunlar arasındaki bulguları sıra ile değerlendirerek konuyu açıklığa kavuşturalım. 1518 tarihli Diyarbekir Vilayeti 64 numaralı Mufassal Tahrir Defterinde yer alan bazı kişilerin Türkmen olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Bu kayıtlarda adı geçen bazı köyler ise şunlardır. Arslan Oğlu-ı Ulyâ¹⁰, Dübir¹¹, Kazuk Depe¹², Şükrullah-ı Köhne¹³, Duman¹⁴, Hancuğaz¹⁵, Misafir Viranı¹⁶, Bestam Viranı¹⁷, Kakender Gözlu Şeyh¹⁸ ve Çanakçılı¹⁹ köyleri. Dikkat edilirse köy adları da büyük ölçüde Türkçe özellikler taşımaktadır. Arslan Oğlu-ı Ulya adında geçen ulyâ Arapçada yüksek, yukarı anlamına gelmektedir. Bunun zıttı olan aşağı için ise süflâ sıfatı kullanılmaktadır. Bununla aynı manaya gelen ve Farsça olan zîr ve bâlâ aşağı-yukarı tabirleri halkın kullandığı kelimelerden çok resmî yazışmadan kaynaklanan ifadeler olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Anadolu coğrafyasının her tarafında bu sıfatların köy adlarıyla beraber kullanıldığını müşahede etmekteyiz.

(9) Bu türbe, İmam Akil yeni adı Adaklı olan köydedir. Hasan Basri Konyar bu türbeyi Alevi Türkmenlerin önemli ziyaretgâhi olarak göstermektedir. Bkz. Diyarbekir Yıllığı, C. III, Ulus Basımevi Ankara 1936, s. 75. Bu adı Ukeyl olarak yazmıştır. Bu zatın adının doğru okunmasıyla ilgili araştırmacılar arasında birlik bulunmamaktadır. Kimi Akil, kimi Ukayl imlasını tercih etmektedir. Bu kudsî kişinin adına Diyarbakır’da mescit, Adaklı köyünde ise türbe bulunmaktadır. Bazı İslam tarihi kaynaklarında bunun Hicaz’da öldüğü ve orada metfun olduğuna dair rivayetler varsa da daha önce tarafımızdan Osmanlı Arşivinde tespit edilen ve yayımlanan iki belgeye göre ise yukarıda da belirtildiği gibi türbesi Adaklı köyündedir. Diyarbakır’daki mescidi ise 1930’lu yıllarda yıkılmıştır. Bkz. BOA, İ. EV. 44/6a ve 44/6b; Kenan Yakuboğlu, Mehmet Salih Erpolat, Mustafa Sarıbyık, Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır, Diyarbakır 2011, s. 297, 298. Söz konusu belgelerin giriş cümlesi “ İbn-i ‘amm cenâb-ı resul-ı Kibriya Hazreti ‘Ukayl razıyallahu ta’ala anh efendimizin Diyarbekir vilayeti dâhilinde Amid nahiyesinde vâki’ türbe-i saadetlerine merbut Telulek ve Domalan karyeleri...” şeklindedir.

(10) BOA, TD 64, s. 6.

(11) BOA, TD 64, s. 8.

(12) BOA, TD 64, s. 30.

(13) BOA, TD 64, s. 31. Bu köyün adına daha sonraki defterlerde rastlanılmamaktadır. Ancak Şükürlü adında yakın zamana kadar Türkmen-Alevî özelliğini koruyan bir köy vardı. Köy hâlâ mevcut olup belirtilen özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir.

(14) BOA, TD 64, s. 32.

(15) BOA, TD 64, s. 34.

(16) BOA, TD 64, s. 81.

(17) BOA, TD 64, s. 101.

(18) BOA, TD 64, s. 102.

(19) BOA, TD 64, s.111.

Türkmen-Alevîlerin tespiti için müracaat ettiğimiz başka bir yol ise tahrir defterlerinde geçen kişi adlarıdır. Müslümanlar arasında bazı toplulukları diğerlerinden ayırmak her zaman mümkün olmayabilir. Mehmet, Ali, Hüseyin, Hasan, Mansur, Maksut, Mesut, Salih vb. adlardan hareketle Türkü, Kürdü, Arabı, Acemi ayırmak mümkün olamaz. Bizim burada üzerinde duracağımız kişi adları belirttiklerimizden farklı adlar olacaktır. Meselâ Şeyhi, Şah Kulu, Şah Verdi, Şah Veli, Nur Ali, Şah Ali, Şah Hüseyin, Hüseyin Kulu, Pîr Kulu, Şeyh Ali, Can Ali, Yar Ali, Ali Kulu, Can Kulu, Yol Kulu gibi adlar defterde sık sık kullanılan adlar arasında yer alırken Allah Kulu ve Muhammed Kulu adları sadece birer defa geçmektedir. Bunun yanında Ahmet Kulu, Mahmut Kulu, Bekir Kulu, Osman Kulu gibi adlara rastlanılmamaktadır.

Belirttiğim bu adları taşıyanların tamamının Alevi ve Türkmen olduğu iddiasında değiliz, ancak bu adların bölgede tesadüfen karşılaşılan adlar olmadığı da kuşku götürmez bir gerçektir. Bu adlardan Şeyhi'nin Diyarbakir Alevileri'nin mensup olduğu Alevî kolu olmasından dolayı yaygın olduğunu düşünüyoruz. Ali Kulu, Hüseyin Kulu, Yar Ali, Dur Ali, Can Kulu, Yol Kulu gibi adların Ali ve Ehl-i beyt sevgisinin yanında Alevilik inancıyla alakalı olacağından kuşku duyulmamaktadır.

Belirtilen bu adlar, Türkiye'de kişi adları üzerinde hazırlanmış önemli kitaplarda rastlanılan adlar olmaması dikkat çekicidir²⁰.

Tahrir defterlerinde bu adların dışında çok özgün başka Türkçe adlar da yer almaktadır. Tanrıvermiş, Tanrıveren, Hüdaverdi, Çalapverdi, Gökçe, Yağmur, Sarı, Eslemez, Kayıtmaz, Toktamış bazen de Tohtamış, (Durmuş anlamındadır. Bu şekliyle Kırgız lehçesinde hâlâ kullanılmaktadır. Anadolu'da ise anlamı büyük ölçüde unutulmuştur.) Bayram, Bayram Hoca, Budak, Yağmur, Balı, Satı, Satılmış, Durmuş, Dursun, Ürkmez, Korkmaz, Aydoğmuş, Gündoğmuş, Türemiş, Sevindik, Bulduk, Er Buldu, Dönmez, Ulaş, Yaramış, Yinal, Göç, Göç Eri, Göç Beyi, Göçü, Göçgün gibi mesajı çok açık olan bir hayli kişi adı mevcuttur²¹.

(20)Aydi Erol, Şarkılarla Şiirlerle Türklerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız, Ankara 1992; Cem Dilçin Adlar Sözlüğü, İstanbul 2014; Osman Kibar, Türk Kültüründe Ad Verme Kişi Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi, Ankara 2005. Burada zikrettiğimiz adların hepsi tarihi adlar olması ve yerel ve millî tarihin önemli verileri olmasına rağmen ilgili eserlerde bile yer verilmiyorsa millete yapacak daha çok işimizin olduğunu göstermektedir.

(21)Amid Sancağı ile Mardin Sancağı şahıs adları üzerine yapılmış çalışmalar var. Karşılaştırma için bkz. Mehmet Mehdi İlhan, "XVI. Yüzyıl Başlarında Amid Sancağı Yer ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar", (Ankara 1990) Belleten LIX, s. 213-232; Yılmaz Kurt, "Mardin Kişi Adları", I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26-28 Mayıs 2006, Editör İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş, C. I, İstanbul 2006, s. 425-446.

Kişi adlarında kısmen de olsa inanç ve sosyal yaşantının izlerini bulmak mümkündür. Bu adların dil bilimi ve tarihî olaylar bakımından da önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu adların bir kısmının bölge folkloruyla, bir kısmının sosyal ve ekonomik hayatla doğrudan ilgili olabileceği akıldan uzak tutulmamalıdır.

Bölgedeki Türkmen cemaatleri XVI. Asırda Diyarbekir Vilayeti'nde varlıkları tespit edilebilen bazı cemaatlerin Türkmen oldukları bilinmektedir. Bunların başında Bozulus, Dulkadirli, Karakeçili, Sarılı, Şebek²² gibi topluluklar gelmektedir. Bozulus taifesi, Diyarbekir vilayetinde yaşayan en kalabalık nüfusa sahip cemaat konfederasyonudur. Bozulus taifesinin, 1540 tarihinde Amid sancağında 7325 hane, 688 mücerred olmak üzere 8013 nefer nüfusa sahip olduğu görülmektedir²³. Bu sayı, Bozulus taifesinin Amid Sancağı'ndaki nüfusunun yaklaşık 37.313 kişi olduğunu, yani yuvarlak hesapla 40.000 kişiye yakın olduğunu göstermektedir. Karakeçili cemaatinin XVI. yüzyılda Viranşehir-Koçhisar (Kızıltepe) arasında yaşadığı tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır²⁴. Sarılı cemaati XVI. yüzyılda Nusaybin ve Akçakale sancakları ile Musul çevresinde yaşayan Türkmen-Alevi bir topluluk idi. 1567'de Sarılı cemaatinin 26 köyde ikamet ettikleri görülmektedir. Bu köylerden bazıları şunlardır: Hasan Mü'min, Ağzı Büyük, Ebu Hayali nd. Selame, Gergür, Bayındır Depesi nd. Kertuvan, Til Güran, Tezeklü, Til Meryem'dir²⁵. Sarılı cemaati Türkmen²⁶ olup, cemaatin bir kısmı Şehr-i Zor'da²⁷ yaşamaktaydı. Günümüzde Nusaybin'de bu topluluktan yaşayan kimse kalmamıştır.

Diyarbakır Şeri'yye Sicillerinde de Türkmen cemaatlerin olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Buna göre Kazıklı, İzzeddin, Köçekli ve Harbendeli²⁸ Diyarbakır'deki

(22) Şebeklerle ilgili bkz. Martin van Bruinessen, "Les Annales de l'Autre Islam 5 (1998) s. 185-196 aynı makalenin İngilizcesi için "A Kizilbash Community in Iraqi Kurdistan: The Shabak", www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen; Ahmet Taşğın' "Irak'ta Bektaşî Topluluğu Şebekler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, S. 52, (Ankara 2009), s.127-143; Burak Gümüş, "Irak'ın Kuzeyinde Şabak Toplumunun Konumu Üzerine", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. 2' S. 2, (2010) (Online).

(23) BOA, TD 200, s. 1007-1008. (Bkz) ek: 1.

(24) BOA, TD 998, s. 8,18; Mehmet Salih Erpolat, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerinde Siverek Karakeçilileri", Mehmet Eröz Armağanı, İstanbul 2011, s. 225-239.

(25) Mehmet Salih Erpolat, "XVI. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarından Tahrir Defterlerine Göre Nusaybin", Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyum Bildirileri 27-28 Mayıs 2004, Editör Kenan Ziya Taş, Ankara 2009, s. 135-150.

(26) Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cema'atler, İstanbul 1979, s. 647.

(27) KKA, TD 97, v. 246a

(28) Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi, C. 1, Diyarbakır 2013, s. 51, 59. Burada bu cemaatlerin nüfusu ve sancağın neresinde yaşadıklarına dair bilgi verilmemiştir.

diğer Türkmen toplulukları olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu belgelerde adı geçen Türkmen toplulukların mevcutları ve yaşadıkları yerleşim yerleri, kışlak ve yaylakları, sahip oldukları koyun sayıları ve üretimleri hakkında bilgilere yer verilmemiştir.

1566 yılında Ruha sancağına bağlı Kıyas köyünde yaşayan 103 neferden 5'i için Sarılı cemaatine mensup olduğuna dair notun düşüldüğü görülmektedir. Şebek cemaati Musul Sancağı'nda yaşayan bir topluluk olup, Türkmen-Alevi idiler. Şebek adına, Musul Sancağı dışında Ruha sancağında Şebek adını taşıyan 2 köy, 4 de mezra adı olarak rastlanılmaktadır. Bunların çoğunun mezra olduğu göz önünde tutulursa bu dönemde Alevi Türkmen topluluklarının bölgeden ayrılmalarının işareti sayılabilir. XVI. yüzyılda Diyarbakir vilayetinde yaşadıkları bilinen başka bir cemaat de Şakakilerdir. Şakakiler, XVI. yüzyılda 14 oymak, 998 hane, 69 mücerred nüfusa sahip bir topluluk idi. XVI. yüzyılda Hasankeyf çevresinde yaşayan bir aşiret iken, XVII. yüzyılda İran'da sayıları 200.000'i bulan bir topluluk oldukları ve Türkçe konuştukları, İran'da 1724'te basılan Tuhfe-i Şahi isimli eserde ifade edilmektedir. XIX. asırda İran'ı gezerek aşiretler hakkında bilgi veren Jauber ve Morier de bu aşiretin Türkçe konuşan bir topluluk olduğunu kaydetmiştir. Bu bilgi hem XVI. yüzyılda bölgedeki Türkmen nüfusun varlığını ortaya koyması hem de Anadolu'dan İran'a Türkmen nüfusun göç ettiğini ortaya koymasından önemlidir.

Tahrir Defterlerinde bölgedeki etnik değişime ışık tutacak önemli verilerin olduğuna inanıyoruz. Bu verileri köy köy aşağıda açıklamaya ve defterdeki sayfaları belirterek göstermeye çalışacağız. Köy adından ve köyde yaşayan kişi adlarından Türkmen olduğundan kuşku duyulmayan birçok köyde listenin genellikle sonunda ya da sonlarına doğru "Kürd" olduklarına ya da "Mardisi", "Atak", "Ruha", "Siverek", "Dağ", "Süleymanlu", "Zeriki" ve "Hini"den gelen kişilerin köylere yerleştirildiği tespit edilebilmektedir. Burada Mardisi, Basiyan, Süleymanlu ve Zeriki bölgedeki önemli Kürt aşiretleridir. Atak bugünkü Lice, Ruha bugünkü Şanlıurfa'nın XVI. yüzyıldaki adıdır. Bu bilgilerden etnik değişimin nasıl olduğunu ve ne zaman başladığını tespit etmek mümkündür.

Bu ifade ettiğimiz hususa örnekler vererek konuyu açıklığa kavuşturalım. Bakırca-ı İzzet 1518'de 10 haneli bir köy idi. Bunlardan iki hanesi köye sonradan yerleştirilen "Kürd" idi.

(29) Nejat Göyünç, "Türk-Kürt İlişkileri Hakkında". Türk Kültürü, S. 346, Ankara 1992, s. 67-68.

(30) BOA, TD 64, s. 29.

Şeyh Nasır³¹ 16 hane, 4 mücerred (eli iş tutan, evli olmayan erkek vergi mükellefi için kullanılan bir tabir) defterdeki kayıtlı son kişi Hasan adında bir “Kürd” idi. Til Beğit³², Kazuk Depe³³, Kubbecik³⁴, Duman³⁵, Til Hafuş³⁶, Yıvacık³⁷, Maksud Calavdar³⁸, Kerh³⁹, Acı-ı Süflâ⁴⁰, Zuğzenç⁴¹, Güllüce-i İdrislü⁴², Çevliği Kara Ahmet⁴³, Oruç Bey⁴⁴, Mitrani⁴⁵, Pir Hüseyin Depesi⁴⁶, Örenlü-i Üveys⁴⁷, Behlül Bey⁴⁸, Bayezidlü⁴⁹, Kozan⁵⁰, Akimi⁵¹, Mamaş⁵², Yassı Viran⁵³, Çaylu-yı Ulyâ⁵⁴, İmran⁵⁵, Kef Neccâr⁵⁶, Kıcılı İdrislü⁵⁷, Abbas Timurhanlu⁵⁸, Ağ Viran⁵⁹, Hamir-i Sagir⁶⁰, Tatar⁶¹, Til Aloy⁶², Porsuklu⁶³, Recep Gördük⁶⁴, Misafir Viranı⁶⁵, Tavşan Depesi⁶⁶, Kengerlü⁶⁷, Senati⁶⁸, Dilki Depesi⁶⁹, Şerafeddin Depesi⁷⁰, Kara Göz⁷¹, Göz-i Büyük⁷², Hesini⁷³, Şeri’atsüz⁷⁴, Kübeyşi⁷⁵, Şahi⁷⁶, Haydarlü-yi İzzet⁷⁷, Kamışlu⁷⁸, Ağ Meşhed⁷⁹, Ali Darılı⁸⁰, Kankurdu⁸¹, İzzet Viranı⁸², Biçer Ömer⁸³, Sakar Alo⁸⁴, ‘Aynşâ⁸⁵, Nerkislü⁸⁶, Bahçelü Fahreddin⁸⁷, Deyr Beşir⁸⁸, Altun Akar⁸⁹, Yenice-i Akça Kal’a⁹⁰, Habesi⁹¹, Saidi⁹², Çanakçılı⁹³, Daragni⁹⁴, Feyyaz⁹⁵, Irak⁹⁶, Kadı-ı Ulyâ⁹⁷ olmak üzere tespitlerimize göre 68 köyde yukarıda belirtilen benzeri durumun gerçekleştiği görülmektedir.

- (30)BOA, TD 64, s. 29.
 (31)BOA, TD 64, s.29.
 (32)BOA, TD 64, s. 29.
 (33)BOA, TD 64, s. 30.
 (34)BOA, TD 64, s. 31.
 (35)BOA, TD 64, s.32.
 (36)BOA, TD 64, s. 32.
 (37)BOA, TD 64, s. 34.
 (38)BOA, TD 64, s. 35.
 (39)BOA, TD 64, s. 36.
 (40)BOA, TD 64, s. 36.
 (41)BOA, TD 64, s. 49.
 (42)BOA, TD 64, s. 40.
 (43)BOA, TD 64, s. 41.
 (44)BOA, TD 64, s. 41.
 (45)BOA, TD 64, s. 41.
 (46)BOA, TD 64, s. 42.
 (47)BOA, TD 64, s. 43.
 (48)BOA, TD 64, s. 44.
 (49)BOA, TD 64, s. 59.
 (50)BOA, TD 64, s. 60.
 (51)BOA, TD 64, s. 63.
 (52)BOA, TD 64, s. 64.
 (53)BOA, TD 64, s. 67.
 (54)BOA, TD 64, s. 67.
 (55)BOA, TD 64, s. 69.
 (56)BOA, TD 64, s. 70.
 (57)BOA, TD 64, s. 70.
 (58)BOA, TD 64, s. 70.
 (59)BOA, TD 64, s. 71.
 (60)BOA, TD 64, s. 74.
 (61)BOA, TD 64, s. 75.
 (62)BOA, TD 64, s. 76.
 (63)BOA, TD 64, s. 79.
 (64)BOA, TD 64, s. 80.

- (65)BOA, TD 64, s. 81
 (66)BOA, TD 64, s. 83
 (67)BOA, TD 64, s. 83.
 (68)BOA, TD 64, s. 83.
 (69)BOA, TD 64, s. 84.
 (70)BOA, TD 64, s. 84.
 (71)BOA, TD 64, s. 85.
 (72)BOA, TD 64, s. 88.
 (73)BOA, TD 64, s. 89.
 (74)BOA, TD 64, s. 89.
 (75)BOA, TD 64, s. 90
 (76)BOA, TD 64, s. 91.
 (77)BOA, TD 64, s. 91
 (78)BOA, TD 64, s. 93.
 (79)BOA, TD 64, s. 93.
 (80)BOA, TD 64, s. 94.
 (81)BOA, TD 64, s. 95.
 (82)BOA, TD 64, s. 96.
 (83)BOA, TD 64, s. 97.
 (84)BOA, TD 64, s. 98.
 (85)BOA, TD 64, s. 100.
 (86)BOA, TD 64, s. 103.
 (87)BOA, TD 64, s. 104.
 (88)BOA, TD 64, s. 105.
 (89)BOA, TD 64, s. 105.
 (90)BOA, TD 64, s. 108.
 (91)BOA, TD 64, s. 110.
 (92)BOA, TD 64, s.111.
 (93)BOA, TD 64, s. 111.
 (94)BOA, TD 64, s. 112.
 (95)BOA, TD 64, s. 112.
 (96)BOA, TD 64, s. 115.
 (97)BOA, TD 64, s. 81.

Bu değişimin gerçekleşmesinde etkili olan başka faktörlerin olabileceğini de hesaba katmak lazımdır. Mesela bunlardan birinin köylerin çoğu zaman 10 hanenin altındaki bir büyüklükte olması düşünülebilir. Böyle köylerde dinî, sosyal ve kültürel kurumların gelişmesi ve yaşaması zordur. Çünkü onu besleyecek insan potansiyeli ve maddi güç her zaman mümkün olmayabilir.

Tahrir defterlerindeki bilgilere göre yörede sadece Türkmenler ve Türkmen Aleviler yaşamıyorlardı. Bunların yanında Zilan, Basiyan, Bociyan, Zeriki, Aluci Ekrad göçer toplulukları ile Rum, Ermeni, Yahudi ve Şemsi olarak tabir edilen gayrimüslim topluluklar da mevcuttu. Yahudiler, Rumlar şemsiler şehir merkezinde, Ermeniler ise hem şehirde hem de kırsalda yaşıyorlardı. Yezidilerle ilgili olarak tahrir kayıtlarına yansıyan bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.

Bu bilgi Kızılbaşlardan “surh-serân” adı verilen bir tür özel verginin tahsil edildiğini göstermektedir. Tahrir Defterlerinde Kızılbaş varlığı ile ilgili farklı tabirlerin ve terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar; “Kızılbaş olub”, “Kızılbaş’a gittikte”, “Kızılbaş’a giden”, “surh-serân” şeklinde tespit edilebilmektedir. Bu tabir ve terimlerden araştırma sahamız olan Diyarbekir Vilayeti’ne bağlı sancaklarda “surh-serân” teriminin kullanıldığı müşahede edilmektedir. Surh-serân⁹⁸ terimini oluşturan surh, kızıl-kırmızı, serân ise başlar anlamına gelmektedir. Buradan hareketle bu terimin Kızılbaş anlamına geldiği ifade edilebilir.

Diyarbekir tahrir defterlerinden 1526 tarih ve 998 numaralı olanı Türk vergi tarihi ve bölgenin toplumsal tarihi için çok farklı bir bilgi içermektedir.

Surh-serân terimi tahrir defterlerinde sık rastlanılan bir tabir değildir. Bu terime sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri numara 134 ve 998’da rastlanılmaktadır. Adı geçen defterler ile şimdiye kadar yayımlanmış olan kanunnamelerde surh-serân terimini açıklayan malumata rastlanılmamıştır. Bu defterlerdeki kayıtlardan surh-serân vergisinin “Kızılbaş” taifesinden ve Kızılbaş şahıslardan alınan kişiye özgü ve çoğunlukla ise önceden hesaplanamayan vergi türleri ile beraber tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Her ne olursa olsun bu vergiyi ödemekle mükellef olanların Kızılbaş oldukları anlaşılmaktadır. Surh-serân vergisinin Diyarbekir Vilayeti’ne bağlı Amid⁹⁹,

(98) BOA, TD 998, s. 7, 52, 64, 73, 92, 104, 115, 119, 130, 136, 148, 163, 180, 182, 199.

(99) BOA, TD 134, s. 2. Bu vergii Amid’de mâl-ı gaib, ve mâl- mevkuf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân başlığıyla 10.000 akçe olarak toplanmıştır.

Mardin¹⁰⁰, Sincar¹⁰¹, Musul¹⁰², Arabkir¹⁰³, Ergani¹⁰⁴, Çermik¹⁰⁵, Siverek¹⁰⁶, Kiğı¹⁰⁷, Çemişgezek¹⁰⁸, Harput¹⁰⁹ ve Ruha¹¹⁰ sancaklarında yaşayan Kızılbaşlardan tahsil edildiği tespit edilebilmektedir. Bu durumda 1526 tarihinde Diyarbekir Vilayeti'ne bağlı Hasankeyf sancağı ile Siird kazası hariç bütün sancaklarda bu verginin cari olduğu ifade edilebilir. Bu durum aynı zamanda adı geçen sancakların hepsinde işaret edilen tarihte Kızılbaş varlığının göstergesidir.

Surh-serân vergisi için şu hususa dikkat etmek lazımdır. Bu vergi Osmanlı Devleti'nin düzenli topladığı bir vergi olmadığını, bir standardının belirlenmediğini, alınmasının şartlarının ne olduğu ve kanunnamelerde yer almadığını unutmamak lazımdır. Ancak her ne olursa olsun Kızılbaşlardan tahsil edildiği açıktır. Bu yönüyle bu hayat tarzını benimsemiş olanların kısa bir süre de olsa bundan sıkıntı çektikleri ileri sürülebilir.

Sonuç

XVI. yüzyılda Diyarbakır ve yöresinde Türkmen-Alevî varlığı günümüzden daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Yaşadıkları köylerin sayısının tahmin edilenin

(100)BOA, TD 998, s. 52. Bu vergi Mardin'de mukata-ı tamga-ı siyah ve bâc-ı 'ubûr ile birlikte 80.000 akçe olarak tahsil edilmiştir.

(101) Aynı defter, s. 64. Mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkuf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân fi sene 3000.

(102) Aynı defter, s. 73. "mahsul-ı beytü'l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkuf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân fi sene 5000.

(103) Aynı defter, s. 92. "mahsul-ı 'an beytü'l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkuf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân fi sene 6000.

(104) Aynı defter, s. 104. "mahsul-ı 'an beytü'l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkuf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân fi sene 3000.

(105) Aynı defter, s. 115, 119. "mahsul-ı beytü'l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkûf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân fi sene 1000; "harâc-ı bağât-ı surh-serân ki kibel-ı ... fi sene 500 akçe. Diğer sancaklardaki bu vergi padişah hasırları içinde tehsil edilirken Çüngüş'te bağ haracı olarak zeamet ve timar başlığı altındaki gelirler arasında sayılmıştır.

(106) Aynı defter, s. 130, padişah hasırları arasında mal-ı gâib, mal-ı mevkûf ve mâl-ı medfûn ile birlikte yıllık 5000 akçe alınmıştır. Aynı defter, s. 136. "mahsul-ı Doğan benâm surh-serân" hâsil 500 akçe. Bu kısım zeamet-timarlar arasında sayılmıştır.

(107) Aynı defter, s. 148. "beytü'ül-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı surh-serân fi sene 5000. Padişah hasırları arasında tehsil edilmiştir.

(108) Aynı defter, s. 163. Padişah hasırları içinde olup, mal-ı gâib, mâl-ı medfûn ile birlikte 2000 akçe tehsil edilmiştir.

(109) Aynı defter, s. 180, Padişah hasırları arasındaydı. "beytü'l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkûf ve mâl-ı surh-serân ve yavâ ve kaçgun-ı livâ-ı mezbûr fi sene 10.000"; Aynı defter s. 182. "bâc-ı İbrahim-i surh-ser".

(110) Aynı defter, s. 199. "beytü'l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mevkûf ve mâl-ı medfûn ve mâl-ı makbûz ve mâl-ı surh-ser der şehîr fi sene 15.000" Ruha'daki Kızılbaşların şehirde yaşadıkları anlaşılmaktadır.

üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda kullanılan Şah Kulu, Ali Kulu, Hüseyin Kulu, Şah Verdi gibi kişi adlarının Alevî hayat tarzının yansıması olarak düşünülmektedir. Bu adların daha ziyade kırsalda yaşayan kişiler arasında tercih edildiği görülmektedir.

Tahrir defterlerindeki bazı kayıtlardan etnik değişimin izlerinin ortaya çıkarılabileceği görülmüştür. Bu değişimin bölgedeki Türkmen Alevilere özellikle mi yapıldığı yoksa zamanın sosyo-ekonomik ve siyasi şartları içerisinde kendiliğinden mi gerçekleştiğine dair elimizde kesin ve mevsuk bilgiler mevcut değildir. Bunun için de ileri sürülecek en makul fikirler üzerinde bile bir düşünce birliğinin sağlanması mevcut sosyo-politik ortamda beklenemez.

Sadece Diyarbekir vilayetindeki Kızılbaşlardan 1526'da tahsil edilen “surh-seran” vergisinin olduğu ve mahiyeti hakkında defterde yer alan bilgiler dipnotlarla gösterilmiştir.

Diyarbekir yöresinde Kürtlerin yerleşik hayata geçmelerinin 1518'de birer ikişer kişi ile eski köylere yerleşerek veya yerleştirilerek belgelere yansıdığı tespit edilmektedir.

Böyle bir çalışmayı yapmanın sayılabilecek zorlukları elbette vardır. Ancak, imkânsız olmadığı ve önemli sayılabilecek sonuçların elde edilmesinin küçük de olsa bir adımı kabul edilebilir.

Bu tür çalışmalar bir kişinin çabalarıyla olması gereken sonuçları vermeyebilir. Bunun için disiplinler arası işbirliği gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde her çalışmanın eksik kalacak çok tarafı olacaktır. Bununla birlikte bu çalışmanın konuya ilişkin küçük de olsa bir perspektif kazandırmış olması bizi memnun edecektir.

A-Arşiv Vesikaları

a) Tahrir Defterleri

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrir tasnifinde 64, 200 ve 998 numaralı defterler
- 2- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nde 97 ve 155 numaralı defterler.

b- Diğer Defterler

- 1- 3 Numaralı Mühimme Defteri.

AKIN, Bülent (2011). Diyarbakırlı Türkmen Alevi Âşıklar, Köln: Öner Verlag.

AKSÛT, Hamza (2004). "Anadolu Aleviliğinin Oluşum Yerlerinden Biri Olarak Diyarbakır Yöresi", 1. Uluslararası, Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu 20-22 Mayıs 2004 Bidiriler, İzmir 2004, s. 751-761.

AKSÛT, Hamza (2002). Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri, Ankara.

BRUINESSEN, Martin van. "Les Annales de l'Autre Islam 5 (1998) s. 185-196 aynı makalenin İngilizcesi için "A Kizilbash Community in Iraqi Kurdistan: The Shabak", www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen.

DİLÇİN, Cem (2014). Adlar Sözlüğü, İstanbul.

Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi, C. 1, Diyarbakır 2013.

Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi, C. 5, Diyarbakır 2015

EROL, Aydil. Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız, Ankara 1992.

ERPOLAT, Mehmet Salih (2014). "Tahrir Defterlerinde Diyarbakır Vilayetindeki Türkmen Alevi Varlığı", Ortaçağ Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeyhi Dede Garkın, Editörler: Ahmet Taşgın, Mehmet Salih Erpolat, Sadullah Gülten, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, s. 323-341.

ERPOLAT, Mehmet Salih (2004). "XVI. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarından Tahrir Defterlerine Göre Nusaybin", Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyum Bildirileri 27-28 Mayıs 2004, Editör Kenan Ziya Taş, Ankara 2009, s. 135-150.

ERPOLAT, Mehmet Salih (2011). "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerinde Siverek Karakeçilileri", Mehmet Eröz Armağanı, İstanbul, s. 225-239.

GÖYÜNÇ, Nejat (1992). "Türk-Kürt İlişkileri Hakkında". Türk Kültürü, S. 346, Ankara 1992, s. 67-68.

GÜMÜŞ, Burak (2010). "Irak'ın Kuzeyinde Şabak Toplumunun Konumu Üzerine", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. 2, S. 2, (Online).

GÜRBÜZ, Adnan (2001). XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme, İstanbul.

İLHAN, Mehmet Mehdi (2006). "XVI. Yüzyıl Başlarında Amid Sancağı Yer ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar", (Ankara 1990) Belleten LIX, s. 213-232;

KURT, Yılmaz (2006). "Mardin Kişi Adları", I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26-28 Mayıs 2006, Editör İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş, C. I, İstanbul 2006, s. 425-446.

KİBAR, Osman (2005). Türk Kültüründe Ad Verme Kişi Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi, Ankara 2005.

KONYAR, Basri (1936). Diyarbekir Yıllığı, C. III, Ulus Basımevi Ankara 1936.

TAŞĞIN, Ahmet (2006). “Diyarbakır Türkmen Alevilerinde İrsat ve Kuşanma Töreni”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, (Ankara 2006) S. 39, s. 52-53.

TAŞĞIN, Ahmet (2009). “Irak’ta Bektaşî Topuluğu Şebekler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 52, (Ankara 2009), s.127-143.

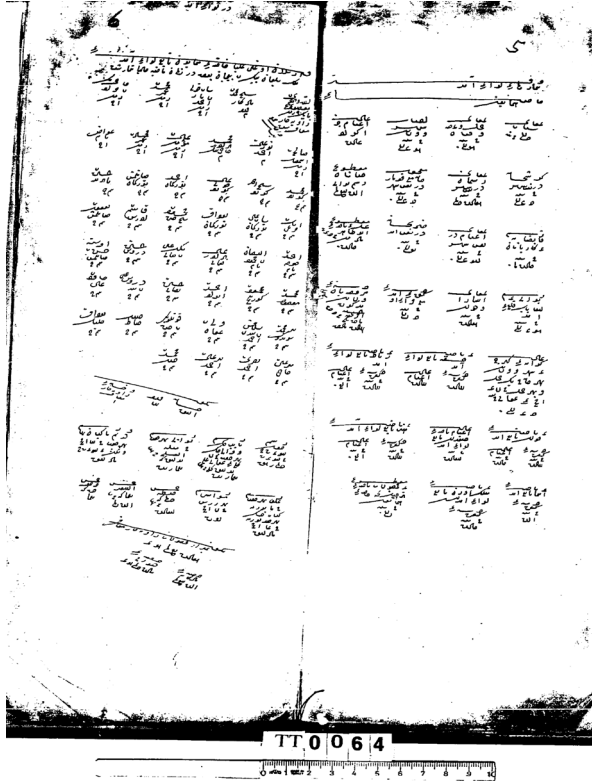
TAŞĞIN, Ahmet (2003). Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

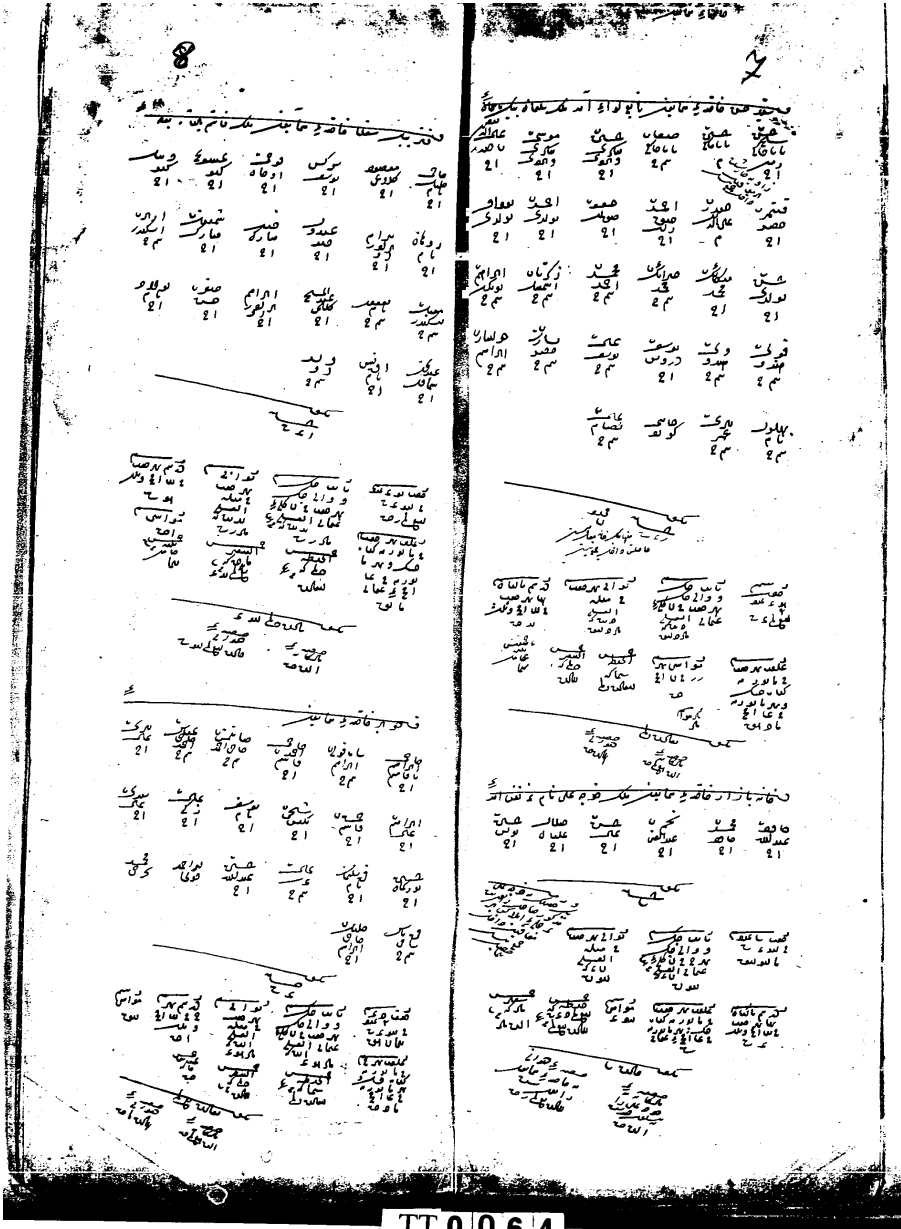
TÜRKAY, Cevdet (1979). Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak Aşiret ve Cema’atler, İstanbul.

YAKUBOĞLU, Kenan (2011). - Mehmet Salih Erpolat- Mustafa Sarıbiyik. Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır, Diyarbakır.

YALÇIN, Alemdar - Hacı Yılmaz (2002). “Karkın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli, S. 21, s. 13-88.

EKLER

TT0064

